

THE BIBLE IN ȘAGUNA'S TRANSLATION

Nicolae Iuga, Assoc. Prof., PhD, "Vasile Goldiș" University of the West, Arad

Abstract: Andrei Șaguna (1808-1873) was the Bishop and the Romanian Orthodox Metropolitan Bishop of Transylvania (1848-1873). As such, he coordinated a team who were preparing a new Romanian edition of the Bible, translated after Septuaginta and following older Romanian translations. This edition is known under the name of „The 1858 Bible from Sibiu”. Andrei Șaguna came to a personal and original conception regarding the translation of the Bible, expressed in the Foreword of The Bible from Sibiu. According to Șaguna, the language of the Bible can be made only once for a people, as for its most part, the vocabulary of the Bible acquires in time sacred connotation due to its being used in the Divine Liturgy. This part of the vocabulary of the Bible becomes thus unchangeable. On the other hand, it is necessary that the initial translation of the Bible be revised from time to time, in order to be updated according to the historical evolution of the language. These two opposite trends, led Șaguna to an organicist view on the language. The language can be compared to a tree which periodically sheds its old leaves replacing them with new ones while the trunk stays the same.

Keywords: Andrei Șaguna, translation of the Bible, Bible from Bucuresti, Bible from Blaj, Bible from Sibiu.

Se spune, în mod curent, că Biblia este cartea cea mai tradusă din lume. După parametri cantitativi, număr de limbi și ediții, faptul poate să fie adevărat sau, mai bine spus, exact.

Însă nu trebuie să ne scape din vedere dimensiunea calitativă, capacitatea și forța uluitoare a Bibliei, odată traduse, de a fixa limba pentru o națiune determinată, de a-i forma capacitatea de gândire și expresie într-o măsură incomparabil mai mare decât întreaga literatură cultă a acelei națiuni. Pentru că, spre deosebire de operele literaturii culte, realizate ulterior și care abia mai târziu au constituit obiect de studiu în universități doar pentru o elită educată și puțin numeroasă, limba Bibliei a picurat zilnic și în urechea omului analfabet, neînvațat și neștiutor de carte. Faptul este evident în cazul marilor națiunilor europene, care au avut mai întâi o traducere a Bibliei și numai după aceea o literatură și, eventual, o filosofie în limba națională proprie.

În cazul nostru, al românilor, lucrurile stau într-un fel asemănător. O situație aparte o prezintă însă circulația diferitelor variante, traduse parțial sau integral, ale textului Cărții.

Primele cărți ale Bibliei tipărite în limba română au fost, se știe, *Evangheliarul* de la Sibiu (1551), apoi celebrele tipăriri ale diaconului Coresi, realizate la Brașov: *Evangheliarul* (1563), *Faptele Apostolilor* (1570) și *Psaltirea* (1570). Deși grec de neam, Coresi a utilizat pentru traducerile sale nu doar versiunea grecească a Septuagintei, ci și pe cea latină a Vulgatei (în cazul *Psaltirei*), dar mai cu seamă și mai presus de orice a utilizat traduceri care circulau în manuscris și care veneau pe căi neștiute din extremitatea nord-vestică a arealului locuit de români, de la Mănăstirea Peri din Maramureșul voievodal. Potrivit opinei împărtășită cvasiunanim de către savanți, exprimată între alții de către Nicolae Iorga [1], aici în Maramureș, sub influența ideilor reformiste ale cehului Jan Hus, s-au tradus pentru prima dată în limba română, între 1434-1437, părți întinse din Sf. Scriptură, trebuincioase slujbei și anume *Faptele Apostolilor* (titlul în original: „Lucrul apostolesc”) și *Psaltirea*. Aceste manuscrise, mai cunoscute și sub numele de *texte maramureșene* sau *texte rotacizante* au stat la baza altui manuscris celebru, *Codicele voronețean*, practic o copie după textele maramureșene realizată la Mănăstirea Voroneț, fapt deloc surprinzător, având în vedere caracterul privilegiat, frecvent și sistematic al

legăturilor dintre Maramureș și Moldova, după care acestea două împreună, manuscrisul maramureșean și cel voronețean, au stat la baza tipăriturilor lui Coresi realizate la Brașov. Este un prim exemplu elocvent cu privire la circulația relativ extinsă a vechilor scrieri bisericești. Așa se explică și faptul, remacat de altfel de către cercetători, că diaconul Coresi a folosit „manuscrite husite, brăzdate de ideile Reformei” [2], istoricește vorbind singurele manuscrite românești pe care Coresi putea să le aibă la îndemână, și care nu puteau să provină de altundeva decât din Maramureșul întins pe atunci până în proximitatea spațiului cultural ceh, marcat de idei reformiste. S-au întâlnit astfel la Brașov, în centrul geografic al spațiului românesc, geniul cărturarului venit de undeva din vreo comunitate aromână din Grecia, din extremitatea sudică a limbii române și în același timp nativ în limba Septuagintei, cu graiul frust dar bătrân și plin de adâncime al textelor rotacizante provenite din extremitatea nordică, maramureșeană a aceluiasi spațiu lingvistic.

A mai existat apoi, în același veac al XVI-lea, un proiect nedus până la capăt, de traducere integrală în limba română a Vechiului Testament, la care a lucrat Șerban fiul diaconului Coresi, împreună cu alți cărturari ai vremii, confruntând Septuaginta și cu o versiune maghiară a Bibliei datorată lui Heltai Gaspar (1551). Au văzut lumina tiparului într-o tipografie din Orăștie, la anul 1582, numai primele două cărți ale Vechiului Testament, ediție rămasă în istorie sub numele de *Palia de la Orăștie*.

Pe la jumătatea secolului următor, avem o primă izbândă mai însemnată, constând în apariția primei traduceri integrale a *Noului Testament* la Alba Iulia, la 1648, „una dintre pietrele fundamentale pe care s-a clădit, în secolele următoare, limba română literară” [3]. Celebra ediție are la bază o traducere ceva mai veche a unui oarecare călugăr Silvestru, venit la Alba Iulia din Țara Românească, de la Mănăstirea Govora, și a multor alor „ostenitori”, forma definitivă a textului fiind dată de către mitropolitul Simion Ștefan, cel care scrie Predoslovie către cetitori, precum și o dedicație pentru principele calvin al Transilvaniei George Rakoczy. Mai reiese din Predoslovie că traducerea a fost făcută după Septuaginta, dar a fost folosită și Vulgata și o traducere slavonă, precum și traducerile tipărite de către Coresi, adică Evangheliarul și Apostolul [4].

În fine, toate aceste strădanii de două veacuri au fost încununete de apariția primei traduceri a întregii Biblie în limba română, *Biblia de la București* de la 1688, mai cunoscută și sub denumirea de Biblia Șerban Cantacuzino. Este un punct culminant și de referință. Este o a doua sinteză, amplă și decisivă, a graiurilor din diferitele provincii românești. Prima a constituit-o seria tipăriturilor lui Coresi care, după cum am arătat mai sus, a adunat câte ceva din graiul românesc din sud, din cel maramureșean și din cel moldovean. Aici în cazul *Bibliei de la București* de la 1688, sinteza este deplină. În această ediție, Vechiul Testament este preluat după traducerea efectuată de către cărturarul moldovean Nicolae Milescu Spătaru, text revizuit de către mitropolitul-poet Dosoftei al Moldovei [5]. Manuscrisul lui Milescu, conținând numai Vechiul Testament, a fost dăruit lui Grigore Ghica, domn al Țării Românești. Apoi, pentru Noul Testament a fost preluat pur și simplu textul existent, apărut la 1648 la Alba Iulia. Înainte de a fi dat la tipar, textul întreg a fost revăzut încă o dată și diortosit de către celebrii cărturari munteni, frații Șerban și Radu Greceanu, în colaborare cu învățatul grec Ghermano de Nissa și cu patriarhul Dositei al Ierusalimului, știutor de limbă română, care semnează de altfel și o prefață. Ne aflăm în fața unei sinteze depline în sensul propriu al termenului, deoarece avem, iată, variante moldovene și ardelene, a căror formă definitivă a fost stabilită la București de către cărturari vorbitori ai graiului din Țara Românească.

Avem așadar *Biblia de la București* de la 1688, o traducere întreagă, cu rădăcini adânci în toate provinciile mari românești.

Destinul acestei Cărți este uimitor prin modul în care a recirculat, prin secole, înapoi spre izvoare. Din Biblia de la 1688 au fost tipărite în timp unele părți de sine stătătoare,

Evangeliiarul, Apostolul sau Psaltirea, pe la diferite mănăstiri din țară. Un secol și ceva mai târziu, vede lumina tiparului *Biblia de la Blaj*, la anul 1795. Samuil Clain, traducătorul Bibliei de la Blaj, mărturisește într-o prefață intitulată *Către cetitoriu*, că scopul său a fost acela de a „îndrepta graiul Bibliei ceii mai dinainte românește tipărită”, adică al Bibliei de la București de la 1688 care, datorită curgerii timpului, a devenit „mult osibit de vorba cea de acum obicinuită” [6]. În fapt, nu avem în *Biblia de la Blaj* o traducere cu totul nouă, cât practic o diortosire a celei vechi, de la București. Samuil Clain a schimbat în total, din lexiconul *Bibliei de la București*, puțin peste o sută de cuvinte [7]. Prin *Biblia de la Blaj* de la 1795 s-a realizat, paradoxal, nu o ardelenizare a limbii Bibliei, de altfel așa-ceva nici nu ar fi fost cu putință, deoarece exista deja o Biblie tradusă la București, consacrată și utilizată ca atare timp de peste un secol, ci s-a realizat practic o mentenanță a graiului românesc din Ardeal. Apoi, după anul 1812, Basarabia a intrat în componența Imperiului rusesc. A fost necesară o Biblie aparte pentru credincioșii români din Basarabia, și a fost tipărită în 1819 la Petersburg o Biblie românească în 500 de exemplare, care reproduce de fapt textul *Bibliei de la Blaj*, cu unele omisiuni. Ceva mai târziu, între 1854-1856, având mare lipsă de Cartea sfântă, Episcopul Filotei al Buzăului tipărește o nouă ediție a Bibliei în tipografia Episcopiei și în acest scop alege să reproducă *Biblia de la Blaj*, pe care o află „mai bine tălmăcită și mai luminată la înțeles” [8].

Cu aceste considerații preliminare, am ajuns la *Biblia lui Șaguna*, respectiv Biblia de la Sibiu, ediția patronată de către mitropolitul ortodox al Ardealului Andrei Șaguna și tipărită în anii 1856-1858. Este totodată și ultima ediție a Bibliei tipărită în limba română cu caractere chirilice. Pe pagina de titlu stă scris: „BIBLIA / adevărată / DUMNEZEIASCA SCRIPTURĂ / A LEGII CEI VECHI ȘI A CEI NOAO / după originalul celor Șeptezeci și doi de Tâlcuitori din Alecsandria / tipărită / În zilele Prea Înălțatului nostru Împărat al Austriei / FRANȚISC IOSIF I / sub priveghearea și cu binecuvântarea Eclesienței Sale, Prea Sfințitului Domn / ANDREIU Baron de ȘAGUNA / Dreptcredinciosul Episcop al Bisericii greco-ăsăritene Ortodoxe în Marele Prin- / cipat al Ardealului / SIBIIU / cu Tipariul și cu Cheltuiala Tipografiei de la Epi- / scopia dreptcredincioasăăsăriteană din Ardeal / la anul Domnului 1856-1858”. Traducerea realizată de către grupul de traducători patronat de mitropolitul Șaguna s-a făcut după originalul grecesc al Septuagintei apărut la Atena în 1843 [9], cu observarea permanentă a soluțiilor de traducere adoptate în *Biblia de la București* de la 1688 și în *Biblia de la Blaj* de la 1795.

Mitropolitul Șaguna este primul care vine cu o concepție propriu-zisă, articulată și principală privind traducerea Bibliei [10].

Teza principală a lui Andrei Șaguna, celebră de altfel, este aceea că „Limba Bibliei pentru un popor numai o dată se poate face” [11]. Cu o condiție prealabilă, anume să fie „învsă piedica cea mare a traducerii credincioase și înțelese”, adică limba poporului respectiv din acel moment istoric să fie suficient de evoluată (piedica cea mare), pentru a permite o traducere care să întrunească două atribute minimale: (a) traducerea să fie „credincioasă”, adică așa cum am spune azi să fie fidelă în raport cu originalul; (b) să fie „înțeleasă”, adică mesajul profund și autentic al Bibliei să fie inteligibil în limba în care este transpus. Dacă a fost depășită această condiție sine qua non, atunci se poate realiza o primă traducere adecvată a Bibliei în limba respectivă. Numai că această primă traducere ajunge în mod necesar să fie și ultima.

Pentru că limba Bibliei are un anumit specific, dat de către destinația sa specială. Biblia este utilizată zilnic în varii servicii religioase, și mai cu seamă în liturghie, cuvântul biblic capătă în timp de secole o patină și o aură de sacralitate, primește puternice conotații de ordin cultic, care îl fac nesubstituibil. Incercările de a realiza traduceri tehnice, *ad litteram*, aduse la zi sub raport pur lingvistic, pot să substituie în mod necugetat un cuvânt cu sinonimul său și, chiar dacă sinonimul este perfect, rezultatul unei traduceri *mot a mot* poate

fi catastrofal; se prăbușește sistemul conotativ al contextului și sacralul devine vernacular, iar solemnitatea se transformă în trivialitate. Așa se întâmplă, de exemplu, atunci când, din incultură sau comoditate, sunt traduse unele filme cu tematică religioasă: se fac traduceri *ad litteram*, corecte în sine, dar care ignoră expresiile biblice deja consacrate din vechime. Să ne imaginăm numai că expresiile din subtitrarea peliculei de film ar fi reluate în uzul liturgic: ce ar ieși atunci?

Firește că limba unui popor este un proces viu, care se află în evoluție istorică. Dar limba Bibliei pentru un popor se face o singură dată, după care, cu o anumită periodicitate, traducerea dintâi trebuie revizuită, cu precauții și respect față de textul inițial, pentru a fi pusă în acord cu evoluția istorică a limbii. Numai că nu poate fi vorba de o nouă traducere ci, mai corect spus, de o revizuire, de o diortosire. Așa s-au petrecut lucrurile și cu *Biblia de la Blaj* de la 1795 sau cu *Biblia Șaguna* de la Sibiu de la 1858: ambele au fost practic revizuirii periodice și diortosiri ale *Bibliei de la București* de la 1688. Același statut îl au și cele patru ediții sinodale ale Bibliei românești din secolul XX (din 1914, 1936, 1968 și 2000). Au existat și încercări extreme, fie de traducere strict tehnică **literală**, fie de traducere excesiv **literară**, care să valorifice textul biblic într-un context mai larg cultural. Avem în vedere cele două rateuri celebre din secolul XX: Biblia tradusă de D. Cornilescu la 1921 și respectiv Biblia tradusă de Gala Galaction la 1938. Nici una dintre aceste două traduceri nu a fost acceptată de către Sf. Sinod, ca Biblie oficială, de uz liturgic. Au fost acceptate în schimb, ca Ediții sinodale, traduceri care au urmat linia inaugurată de *Biblia de la București* de la 1688. Traducerea tehnică a lui D. Cornilescu a prins mai mult în mediile rupte de evoluția culturii române, anume în mediile românești protestante din străinătate, iar traducerea excesiv literară și româniată a lui Gala Galaction a ajuns să fie apreciată mai mult de către oamenii de cultură și de către literați, decât de către teologi.

Așadar, în evaluarea traducerii Bibliei, Șaguna vine cu o perspectivă modernă asupra raportului între sincronie și diacronie. Diacronic, există limite istorice inevitabile ale oricărei traduceri, dar care se manifestă ca atare, limite care devin vizibile pentru noi ca limite abia după scurgerea unei perioade semnificative de timp. Traducătorii cei dintâi erau și ei „niște nemernici de-abia ai unui veac”, adică cu merite și cu lipse de merite inerente veacului, care au tradus așa cum au tradus, fiindcă: „pe vremurile lor au fost bine și desăvârșit așa” [12]. Intr-o secțiune istorică de ordin sincron, orice traducere este autosuficientă epocii în care a fost efectuată. Limitele traducerii nu se manifestă în sine, ci apar ca atare pentru noi, pe măsura ce ne îndepărtăm în timp de momentul de referință. O dată cu scurgerea timpului, în speță peste un secol și jumătate de la traducerea de la 1688, limba vorbită evoluează, în timp ce limba traducerii este fixată în text și ca atare imobilă. Atunci se manifestă cu claritate nevoia sincronizării, adică a aducerii competenței textului vechi la nivelul performării lingvistice a prezentului. În cazul Bibliei, acest lucru nu se realizează prin efectuarea unei traduceri cu totul noi, pentru că este stabilit axiomatic că limba Bibliei pentru un popor se poate face doar o singură dată, ci prin înnoirea punctuală, acolo unde este cazul, a lexicului vechii traduceri de referință [13].

Mitropolitul Andrei Șaguna are, consecvent cu principiile enunțate, și o viziune proprie, organicistă asupra evoluției limbii: „Iară limba noastră e pom viu, care în toată primăvara se schimbă: ramurile bătrâne și fără suc se uscă și cad, mlădițe tinere ies și cresc; funza veștejește și se scutură, dar alta nouă curând îl împodobește. Toate ale lui se fac și se prefac, numai trupina [tulpina] rămâne totdeauna aceeași” [14]. Este ușor să recunoaștem aici, în tulpină, traducerea Bibliei care istoricește vorbind o singură dată se poate face, iar în frunzele care se schimbă cu o periodicitate determinată cosmic - necesara actualizare periodică a unor elemente periferice de ordin lexical. Ceea ce însăși ediția Șaguna a Bibliei în limba română face la rândul său.

*

De la perioada în care a trăit Mitropolitul Andrei Șaguna (1809 - 1873), s-a scurs deja o perioadă considerabilă de timp, sunt iată peste două secole de la nașterea sa și peste un secol și jumătate de la traducerea Bibliei – ediția care îi poartă numele.

Cu toate acestea, teoria lui Andrei Șaguna cu privire la traducerea Bibliei poate fi considerată ca fiind de interes și azi, deoarece axioma potrivit căreia limba Bibliei pentru un popor o singură dată se poate face a fost într-un sens confirmată de evoluția ulterioară a evenimentelor în speță. De la Șaguna încoace, de un secol și jumătate, Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a aprobat ca Sinodale un număr de patru ediții ale Bibliei, cele de la 1914, 1936 (Nicodim Munteanu), 1968 și 2001 (Bartolomeu Anania), ediții care înseamnă de fapt diortosiri, îndreptări succesive ale unei traduceri de referință, a *Bibliei de la București* de la 1688, și a respins două încercări care vizau schimbări radicale în text, care ambiționau să se constituie în traduceri propriu-zis noi, de autor: *Biblia* lui D. Cornilescu (1921) și *Biblia* lui Gala Galaction (1938).

Bibliografie

1. Bota, I., *Maramureșul – leagănul primelor scrieri în limba română*, în vol. *Maramureș*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 1966, p. 38-46.
2. Jinga, C., *Traduceri ale Bibliei în limba română*, www.quickbible.net, site consultat la data de 26.12.2008.
3. Jinga, C., *Traduceri ale Bibliei în limba română*, www.quickbible.net
4. Păcuraru, M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. B.O.R., București, 1994, p.70 sq.
5. Păcuraru, M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. BOR, București, 1994, p.135.
6. *** *Biblia de la Blaj 1795*, Ediție jubiliară, Roma, 2000.
7. Pavel, E., *Un monument de limbă literară*, în rev. „Observator cultural”, nr.70/2001.
8. Chindriș, I., *Secolele Bibliei lui Samuil Micu*, în rev. „Observator cultural” nr. 70/2001.
9. *** *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, Ed. Consist. Episcopal, 1909.
10. Iuga, N., *Profesorul și sirena*, Ed. Proema, Baia Mare, 2001, p. 81-83.
11. Șaguna, A., în: *Biblia*, Sibiu, 1856-1858, p. VI.
12. Șaguna, A., în: *Biblia*, Sibiu, 1856-1858, p. VII.
13. Iuga, N., *Profesorul și sirena*, Ed. Proema, Baia Mare, 2001, p. 84.
14. Șaguna, A., în: *Biblia*, Sibiu, 1856-1858, p. VIII.